

UNIVERSITATEA „OVIDIUS” CONSTANȚA
ȘCOALA DOCTORALĂ DE ȘTIINȚE UMANISTE
DOMENIUL DE DOCTORAT: FILOLOGIE

TEZĂ DE DOCTORAT

EXPLICAȚIA ÎN DISCURSUL DIDACTIC SCRIS

-REZUMAT-

Coordonator științific:

Prof. univ. dr. Petre Gheorghe BÂRLEA

Student-doctorand:

Simona Victoria POPESCU (CAUCĂ)

CONSTANȚA

2018

CUPRINS

SIGLE ȘI ABREVIERI/9

INTRODUCERE/13

1. Argument/ 13
2. Materialul de lucru/14
3. Metodele de cercetare/16
4. Stadiul cercetărilor/19
5. Precizarea termenilor/22

CAPITOLUL 1

PARTICULARITĂȚI ALE COMUNICĂRII DIDACTICE/25

- 1.1. Preliminarii/ 25
- 1.2. Conceptul de ‘comunicare’/ 27
- 1.3. Mijloace de realizare a comunicării/ 29
 - 1.3.1. Limbaj – limbă – vorbire și competență lingvistică/ 29
 - 1.3.2. Semne și comunicare/ 33
 - 1.3.2.1. Semnul – definire și interpretare / 33
 - 1.3.2.2. Semnul din perspectiva lui Ferdinand de Saussure/ 35
 - 1.3.2.3. Modelul lui Charles Sanders Peirce/ 36
 - 1.3.2.4. Tipuri de semne / 37
 - 1.3.2.4.1. Cuvintele/ 37
 - 1.3.2.4.2. Iconii/ 38
 - 1.3.4.3. Indicii/ 38
 - 1.3.4.4. Simbolurile / 39
- 1.4. Situația de comunicare – factori și structură / 40
- 1.5. „Axiome” ale comunicării/ 44
- 1.6. Funcțiile comunicării/ 47
- 1.7. Tipologia comunicării/ 49
 - 1.7.1. Comunicarea verbală/ 50
 - 1.7.2. Comunicarea paraverbală/ 53
 - 1.7.3. Comunicarea nonverbală/ 54
- 1.8. Comunicarea didactică din perspectiva stilurilor funcționale/ 57
 - 1.8.1. Stiluri funcționale – aspecte ale clasificării/ 58
 - 1.8.1.1. Conceptul de „stil”/ 58

- 1.8.1.2. Clasificarea stilurilor funcționale/ 58
- 1.9. Comunicarea didactică – particularități/ 61
 - 1.9.1. Delimitări conceptuale în limbajul instrucției școlare / 62
 - 1.9.2. Trăsăturile comunicării didactice/ 64
 - 1.9.3. Componente ale situației de comunicare didactică/ 65
 - 1.9.3.1. Raportul emițător-receptor/ 66
 - 1.9.3.2. Mesajul/ 67
 - 1.9.3.3. Feedback-ul/ 68
 - 1.9.3.4. Codul/ 68
 - 1.9.3.5. Canalul/ 69
 - 1.9.3.6. Contextul/ 69
- 1.10. Forme ale comunicării didactice/ 69
 - 1.10.1. Comunicarea didactică scrisă/ 69
 - 1.10.2. Comunicarea didactică orală/ 70
 - 1.10.3. Comunicare nonverbală și paraverbală/ 70
- 1.11. Funcții ale comunicării didactice/ 71
- 1.12. Concluzii cu privire la comunicarea didactică/ 72

CAPITOLUL AL 2-LEA

STRUCTURI ALE EXPLICAȚIEI ÎN DISCURSUL DIDACTIC SCRIS/ 74

- 2.1. Accepțiuni ale conceptului de „discurs”/ 74
- 2.2. Tipologii ale discursului/ 76
- 2.3. Discursul didactic – o subcategorie a discursului științific/ 77
 - 2.3.1. Constituirea discursului didactic/ 77
 - 2.3.2. Parametrii analizei discursului didactic în raport cu discursul științific / 79
 - 2.3.2.1. Reformularea/ 80
 - 2.3.2.2. Parafrizarea/ 81
 - 2.3.2.3. Redundanță și tautologie/ 81
 - 2.3.3. Conectori specifici - discurs științific vs discurs didactic/ 82
 - 2.3.3.1. Discursul științific/82
 - 2.3.3.2. Discursul didactic/83
- 2.4. Discursul didactic – între strategii didactice și acte de limbaj / 83
 - 2.4.1. Demersurile logice în discursul didactic / 84

- 2.4.2. Actele de limbaj din structura discursului didactic / 85
 - 2.4.2.1. Definiția / 85
 - 2.4.2.2. Exemplul / 86
 - 2.4.2.3. Explicația / 86
 - 2.4.2.4. Conversația / 87
 - 2.4.2.5. Concluzii cu privire la discursul didactic/88
- 2.5. Structuri ale explicației/88
 - 2.5.1. Intertextualitatea dispozitivului explicativ/88
 - 2.5.1.1. Acceptabilitate și accesibilitate/ 89
 - 2.5.1.2. Coerență și coeziuni în explicația științifico-didactică/93
 - 2.5.1.3. Coeziunea/98
 - 2.5.1.4. Contextul/101
 - 2.5.2. Spre o grilă de analiză/103

CAPITOLUL AL 3-LEA

TEORII CLASICE ALE EXPLICAȚIEI/105

- 3.1. Explicația – un proces cognitiv de gradul al doilea/105
- 3.2. Teoria aristotelică a celor patru cauze/108
- 3.3. Limitele teoriei aristotelice a explicației/114
- 3.4. Explicația în viziunea scolasticismului medieval/117
- 3.5. Explicația în epoca Renașterii/121
- 3.6. Conexiuni peste veacuri/127
- 3.7. Studiu de caz: Teoria petelor sau cauza atribuită ca bază a explicației/127

CAPITOLUL AL 4-LEA

„WHY QUESTIONS” SAU TEORIILE MODERNE ALE EXPLICAȚIEI/138

- 4.1. Evoluția teoriilor explicației - între logică și semantică/138
- 4.2. Teoria explicației ca predictibilitate sau „Modelul Hempel”/141
 - 4.2.1. Explicația deductiv-nomologică/142
 - 4.2.2. Explicația inductiv-statistică/144
- 4.3. Critica „Modelului Hempel” în istoria modernă a teoriilor explicației/146
 - 4.3.1. Teoria relevanței exemplului/146
 - 4.3.2. Teoria condiționărilor asimetrice/147

- 4.4. Teoria explicației prin Realismul Cauzal/148
 - 4.4.1. Explicația „din mers” sau coerența logico-lingvistică/148
 - 4.4.2. Realismul cauzal/149
- 4.5. Explicația din perspectiva empirismului constructiv/151
- 4.6. Explicația din perspectiva limbajului filosofic uzual sau teoria ilocuționară a explicației/152
- 4.7. Modelul mental al asocierii termenilor/154
- 4.8. Explicația din perspectiva naturalismului și a realismului științific/155
- 4.9. Orientări actuale în teoria explicației/157
- 4.10. Concluzii cu privire la teoriile moderne ale explicației/157

CAPITOLUL AL 5-LEA

TIPOLOGIA EXPLICAȚIILOR ȘTIINȚIFICO-DIDACTICE/158

- 5.1. Explicațiile descriptive/159
- 5.2. Explicațiile demonstrative/ 169
- 5.3. Explicația deductiv-nomologică sau Modelul Hempel/169
- 5.4. Explicația descriptiv-clasificatoare/176
- 5.5. Explicația evaluativă/184
- 5.6. Alte tipuri de explicație/196
 - 5.6.1. Explicația minimalistă/196
 - 5.6.2. Explicația pragmatică/197
 - 5.6.3. Explicația structurală/198
- 5.7. Concluzii cu privire la tipologia explicațiilor didactice/202

CONCLUZII/203

BIBLIOGRAFIE/207

CUVINTE CHEIE

Explicația, discurs didactic scris, comunicare didactică, discurs științifico-didactic, explicația descriptivă, explicația demonstrativă, explicația deductiv-nomologică, explicația deductive-statistică.

REZUMAT

Lucrarea noastră tratează un aspect foarte important al discursului științifico-didactic, și anume, *explicația*, care conferă specificitate comunicării de acest tip, alături de sistemul de interogații și sistemul de exemplificări. Explicația le include pe toate, așa cum include și demonstrația, argumentarea logică și retorică, experimentul, studiul de caz etc.

Din punctul nostru de vedere, explicația poate fi redusă la structura unui act uzual de vorbire, precum formulele de salut sau complimentele, întrucât schema clasică primară poate fi concentrată în relații stabile:

A înseamnă B = explicația primară, spontană

A este B, particularizat prin C = explicația prin definiție, în conformitate cu logica formală.

Ceea ce ne-a interesat pe noi a fost, însă, *explicația extinsă*, începând cu enunțarea obiectului cunoașterii (fenomen, proces etc.), continuând cu definirea, apoi cu analiza trăsăturilor definitorii complementare, cu clasificările posibile, prin stabilirea conexiunilor de tipul cauză-efect, a contextualizărilor, și terminând cu prezentarea impactului fenomenului abordat asupra realităților materiale și spirituale din lumea înconjurătoare. În discursul didactic, toate acestea echivalează cu „o lecție”.

Comunicarea este un proces complex care necesită perspective de analiză diferite pentru a putea determina modul în care actele de comunicare influențează comportamentul uman.

Perspective distincte (semiotică, pragmatică, logică, filosofie, antropologie culturală etc.) de analiză a comunicării au scos la iveală numeroase aspecte care nu sunt încă stabilite ferm: *natura limbajului, nivelul de înțelegere al comunicării.*

În ceea ce privește comunicarea în context educațional, am constatat faptul că aceasta se subsumează comunicării general-umane (verbală, nonverbală, paraverbală), desigur, prin particularizarea formelor și al factorilor comunicării.

Perspectivile abordate de noi, în lucrarea de față, cea lingvistică, respectiv didactică, au determinat numeroase nuanțări legate de conceptul de *comunicare didactică*: pe de o parte, aparatul conceptual al limbajului educațional reflectă, în mare parte, o terminologie întemeiată pe baza produselor din științele limbii și ale comunicării, iar pe de altă parte, discursul didactic, generat de o întrebare, evidențiază particularități ale discursului științific și argumentativ, într-o formă atenuată.

Corpusul de exemple a fost selectat din cea mai uzuală formă de *discurs didactic scris*, manualele școlare. Am ales texte reprezentative din 15 manuale alternative de la discipline diferite de studiu – toate de la ciclul liceal, la care am adăugat câteva așa-numite „auxiliare”, respectiv culegeri de teme și exerciții, ghiduri ale profesorului, antologii și metodici. Textele selectate au vizat mai ales explicații cu privire la concepte din domeniul limbii și literaturii române (probleme de limbă și stil, comunicare, noțiuni de istorie și teorie literară – curente, genuri și specii literare etc.), dar și din domeniul fizicii, psihologiei, științelor economice ș.a. Intenția noastră a fost să conturăm o imagine coerentă a discursului didactic scris actual în limba română, sub aspectul demersului explicativ, pe care îl considerăm esențial pentru acest tip de discurs.

. Referitor la particularitățile discursului didactic (scris și oral), am constatat faptul că acesta este construit pe baza unor demersuri de tip logic – inductiv, deductiv, analogic și dialectic – necesare în activitățile de învățare.

De asemenea, discursul didactic înseamnă *a vorbi despre adevărul științific* într-o formă particulară, prin *reformulare, redundanță, tautologie și parafrază*.

În ceea ce privește așa-numitele strategii și metode didactice, am subliniat faptul că acestea sunt, de fapt, acte de limbaj care evidențiază caracterul interactiv al comunicării. Dintre acestea, amintim *exemplul, definiția, explicația, conversația* – modalități ale practicii discursive care pun în practică discursul în context educațional.

Metoda de lucru a uzat de principiile și instrumentele *pragmaticii*, ale *structuralismului* și ale *analizei logico-formale*. *Grila de analiză* a fost constituită dintr-o descompunere a discursului în *secvențe explicative*. Cea dintâi a fost, de câte ori s-a impus, aceea a verificării congruenței enunțului și a definițiilor cu rigorile logicii formale de tip aristotelic: încadrarea în genul proxim și relevarea clară a diferențelor specifice. Am urmărit apoi claritatea expunerii criteriilor de clasificare și a actului axiologic în sine. Am acordat importanță explicării formelor de manifestare ale fenomenului studiat – cauzalități, conexiuni, contextualizare, relația cu agentul determinant, relevanța fenomenului, prin raportare la om și natură, la istoria cunoașterii umane. Din perspectiva structural-semantică și

semiotică, am prelevat, de câte ori a fost posibil, cuvintele-cheie și sintagmele semnificative, care probează efortul explicativ al autorilor respectivelor texte.

Structura lucrării a urmat specificul subiectului tratat de noi. După introducerea teoretică, în care am motivat alegerea noastră și am expus condiționările demersului propus, am acordat două capitole aspectelor teoretice ale explicației. Cel dintâi a vizat includerea explicației în diverse domenii ale științelor cuvântului (teoria pragmatolingvistică, teoria actelor de vorbire, textualism, analiza discursului, semantica logică și semantica sintactică etc.). Următorul capitol a fost consacrat teoriilor moderne ale explicației, devenită subiect de dezbateră în filosofia științei de la mijlocul secolului al XX-lea.

Am acordat un loc important modelelor clasice ale explicației, deși termenul de azi nu era încă folosit, acelea bazate pe teoria cauzalității din logica, fizica și metafizica lui Aristotel, precum și ale gânditorilor medievali din epoca Scolasticii și din Renaștere.

Am completat aceste prezentări teoretice, însoțite însă de numeroase exemple, cu un *Studiu de caz*, consacrat modelelor explicative de tip deductiv-aristotelic și baconian, completate cu modelele intuitive și cu determinismul divin, având ca text-suport romanul *Numele trandafirului*, de Umberto Eco.

În sfârșit, într-un capitol separat, am procedat la analiza practică a textelor-suport din corpusul creat de noi, după grila sus-amintită. Am avut în vedere patru categorii generale de modele explicative și un set de trei subcategorii mixte, hibride, dar uzuale în discursul didactic scris românesc.

Concluziile la care am ajuns confirmă, cel puțin parțial, câteva dintre ipotezele de la care am pornit.:

- Explicația didactică este o variantă a celei științifice, așa cum discursul didactic scris este o subdiviziune a discursului științific. Diferențele provin din miza cunoașterii și din asimetria în relația emițător-receptor. În discursul didactic, scopul explicației este cunoașterea unui obiect, fenomen, proces etc. deja validate de știință, dar încă necunoscute de receptorii tineri. Emițătorul nu se adresează unor specialiști, ci unor novici, refăcând la modul demonstrativ-instructiv și formativ procesul explicativ inițial, din domeniul științific diferit.

- Aceasta înseamnă că discursul didactic își adaptează schemele explicative, în sensul respectării principiului accesibilității, prin simplificări, metaforizări, prin apelul la exemple numeroase, la argumentul autorității, la iconicitate și prin suport grafic general.

Rămân valabile toate constrângerile unui text discursiv: coerența și coeziunea, redundanța cu rol retoric, parafraza, schematizarea, conotațiile, dispozitivul enunțiativ ș.a.m.d.

- La nivelul cel mai profund, explicația rămâne un act de vorbire de tip asertiv, însă pe un act declarativ. Obiectul explicației este declarat X, este numit într-un fel, apoi caracterul declarativ se lărgeste până la dimensiunile și regulile definiției, pentru ca apoi conținutul actului să se organizeze în jurul valorilor asertive, adică ale susținerii prin argumente de diverse tipuri a afirmațiilor formulate în incipit.

- Deși modelele explicative sunt, principal, limitate la un număr redus de invariante, aplicarea lor diferă de la o disciplină de studiu la alta, de la un nivel de înțelegere la alta (conform etapizării vârstelor școlare) și, evident, depinde mult de capacitățile și competențele autorilor de manuale. Clasificările operate de noi, încadrate doar parțial în tipologia filosofică, în paradigmele științei și ale psihopedagogiei, ale analizei discursului și textualismului, are mai mult rol metodologic, de organizare a materialului foarte eterogen prelucrat și analizat aici.

Pe fondul declinului pozitivismului logic și al ascensiunii științelor teoretice moderne (filosofia științelor, elaborarea paradigmelor cunoașterii științifice, de tipul celor elaborate de Thomas Kuhn, științele moderne ale cuvântului etc.), s-au dezvoltat noi și noi teorii ale explicației.

Perspectiva didactică din care abordăm noi teoria și practica explicației a avut doar de câștigat din această armonizare a logicii formale cu cercetările privind sistemul limbii, iar teoriile filosofice, principiile, modelele explicative și instrumentele de lucru puse în comun de cele două mari domenii sunt cu atât mai productive pe terenul textelor didactice.

- Analizele structural-semantică și semiotice au evidențiat structuri lingvistice relativ standardizate în desfășurarea explicațiilor.

La nivel logico-sintactic, se operează cu diverse variante ale schemelor aristotelice: propozițiile (majora și minora), conectorii, concluziile, dezvoltările sintactice, tipurile de circumstanțiere – timp, loc, cauză, concesie etc.

La nivel discursiv, funcționează deixisul, anafora, redundanța, paralelismele, repetițiile, amplificările și restrângerile, regulile coeziunii și ale coerenței sintactico-morfologice și lexico-semantică dominând toate tipurile de texte explicative.

Structurile lexico-semantică redau clar efortul explicativ și conturează tipul discursiv:

a) **Verbe:**

- *a fi, a reprezenta, a însemna* (mai ales în definiții)
- *a determina, a produce, a declanșa, a ajunge, a deveni* (în stabilirea relațiilor cauză-efect, esența explicației)
- *se împarte, se clasifică, se deosebesc* (în clasificări explicative)
- *a rezulta, a se deduce, a ajunge la, a părea ca* (în raționamente deductive și inductive)

b) **Conectori:**

- *pentru că, din cauză că, fiindcă, deoarece* (cauzalitatea)
- *dacă, de, că* (condiționalitatea)
- *în timp ce, pe când, pe de o parte..., pe de altă parte, pe cât... pe atât, sau... sau* (opозиțiile logice, contradicțiile, disjuncțiile etc.)
- *așadar, deci, prin urmare* (concluziile, rezultatele explicației)
- În explicațiile didactice sunt foarte importante sintagmele de tip orientativ, formulate hortativ (*căutați, subliniați, explicați, comparați, analizați, construiți*), întrucât învățarea prin descoperire, prin metoda maieutică, prin întrebări și interogații socratice înlocuiește cu succes expunerea științifică propriu-zisă. Aplicațiile practice, experimentul (simulat, demonstrativ, în sensul de refacerea experimentului științific inițial) și studiile de caz fac parte din strategiile explicative de tip didactic.

• Succesul sau insuccesul explicației în textul didactic scris ține de factorii enumerați mai sus, și în mod special de competențele emitentului mesajului în discuție. Abaterile de la schema logică a definițiilor, absența criteriilor de clasificare, preluările servile din texte academice de referință care depășesc posibilitățile de receptare ale beneficiarilor discursului didactic, aglomerarea citatelor justificative, transformate în antologii de texte, prolixitatea sau, dimpotrivă, schematizarea excesivă anulează, deseori, funcționarea principiilor coeziunii și coerenței textului. Am remarcat, destul de rar, din fericire, situații în care impresia generală este că cel ce explică nu cunoaște el însuși prea bine obiectul supus studiului.

De cele mai multe ori, textele explicative sunt clare, echilibrat structurate pe secvențe cognitiv-discursive, logic argumentate și expresiv formulate. În multe cazuri, textul explicativ este el însuși, ca succesiune de acte de vorbire, un model formativ pentru dezvoltarea gândirii tinerilor, dincolo de selecția unor exemple și repere cognitive cu rol formator în planul dezvoltării personale.

BIBLIOGRAFIE

1. SURSE

- BĂNCILĂ, Gabriela; Mihai Surdu, Michaela Tănase, Gheorghe Zamfir, Marian Zamfir, *Fizică. Manual pentru anii I și II – școli profesionale (B–F)*, București: Editura Sigma.
- CRÎȘAN, Alexandru; Liviu Papadima; Ioana Pârvulescu; Florentina Sâmișăian, Rodica Zafiu, 2000, *Limba și literatura română. Manual pentru clasa a X-a (C–LL)*, București: Editura Humanitas Educațional.
- DUNĂ, Ion; Raluca Dună, 2003, *Limba și literatura română. Manual pentru clasa a IX-a (D–LL)*, București: Editura Didactică și Pedagogică, R.A.
- ECO, Umberto, 1984, *Numele trandafirului*. Traducere Florin Chirițescu, Cluj-Napoca: Editura Dacia.
- GOGONEAȚĂ, Constantin; Cătălin Darmon, Liviu Plugaru, 2004, *Economie. Manual pentru clasa a XI-a (G–E)*, București: Editura Humanitas Educațional.
- IONIȚĂ, Florin; SĂVOIU, Adrian, 2005, *Limba și literatura română. Manual pentru clasa a XI-a (ILL)*, București: Grupul Editorial Art.
- MANEA, Alina, 2014, *Textul literar. Concepte și exerciții propuse*, București: Editura Delfin.
- MĂRCUȘANU, Iosif, f. a., *Psihologie. Manual pentru clasa a X-a (I–P)*, Pitești: Editura Carminis.
- SIMION, Eugen (coordonator), Florina Rogalski, Daniel Cristea-Enache, Dan Horia Mazilu, 2006, *Limba și literatura română. Manual pentru clasa a XI-a (S–LL)*, București: Editura Corint.

2. DICȚIONARE

- BAILLY, A. 2000, *Dictionnaire grec-français* (Bailly), Rédigé avec le concours de E. Egger, L. Séchan et P. Chantraine, Paris: Hachette.
- BIDU-VRĂNCEANU, Angela et alii, 2005², *Dicționar de științe ale limbii (DȘL)*, București: Editura Nemira.
- CONSTANTINESCU-DOBRIDOR, 1987, *Dicționar de terminologie lingvistică*, București: Editura Albatros.

- COTEANU, Ion; Seche, Luiza; Seche, Mircea (coord.), 1996, *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX) Ediția a II-a, București: Editura Univers Enciclopedic.
- CRISTEA, Sorin, 2000, *Dicționar de pedagogie*, Chișinău – București: Grupul Editorial Litera Internațional.
- DIDIER, Julia, 2009, *Dicționar de filosofie*² (DF), București: Editura Univers Enciclopedic.
- DRAGOMIRESCU, Gh. N., 1975, *Mică enciclopedie a figurilor de stil*, București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- ERNOUT, A. et MEILLET, A., 2001, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots* (DEEL), Paris: Klincksieck (Ed. I: 1932).
- SFEZ, L. (coord.), 1993, *Dictionnaire critique de la communication*, Paris: PUF.

3. REFERINȚE

- ***2005, *Gramatica limbii române* (GALR), vol. I-II. Coordonator: Valeria Guțu-Romalo, București: Editura Academiei Române.
- ***2010, *Gramatica de bază a limbii române* (GBLR). Coordonator: Gabriela Pană Dindelegan, București: Editura Enciclopedic Gold.
- ABRIC, Jean, 2002, *Psihologia comunicării*, Iași: Editura Polirom.
- ACHINSTEIN, Peter, 1983, *The Nature of Explanation*, New York: Oxford University Press.
- ADLER, R.B.; TOWNW, N., 1993, *Looking out/Looking in. Interpersonal communication*, New York: Hartcourt Broce Jovanovich College Publisher, Fort Worth.
- ADUMITROAIE, Laura, 2012, *Semiotica paratextului didactic*, Suceava: Universitatea Ștefan cel Mare. [Teză de doctorat]
- ALBULESCU, Ion, *Procedee discursive didactice*, Editura Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj, 2009.
- ANSCOMBRE, Jean-Claude; DUCROT, Oswald, 1983, *L'argumentation dans la langue*, Bruxelles: Pierre Mardaga.
- ARBORIO, Anne-Marie; FOURNIER, Pierre, 2005², *L'enquête et ses méthodes. L'observation directe*. Paris: Armand Colin.
- ARENDS, R., 1994, *Learning to teach*, New York: McGraw – Hill.

- ARROW, Roger, 1976, *Ockham's Razor: A Historical and Philosophical Analysis of Ockham's Principle of Parsimony*, Champaign-Urbana: University of Illinois.
- ARISTOTEL, ed. 2004, *Retorica*. Ediție bilingvă. Traducere, studiu introductiv și index de Maria-Cristina Andrieș. Note și comentarii de Ștefan Sebastian Maftai, București: Editura IRI.
- ARMENGAUD, Françoise, 2007, *La Pragmatique*, Paris: PUF.
- ATTALAH, Paul, 1991, *Theories de la communication – sens, sujets, savoirs*, Presses de l'Université du Quebec: TeleUniversité.
- AUSTIN, J. L., 2005, *Cum să faci lucruri cu vorbe*. Traducere din limba engleză de Sorana Cornenu. Prefață de Vlad Alexandrescu, Pitești: Editura Paralela 45. (Ed. I orig.: *How to Do Things with Words*, 1975, Oxford University Press, după edițiile din 1962 și 1975 de la President and Fellows of Harvard College.)
- BACHELARD, Gaston, 1978², *La formation de l'esprit scientifique*, Paris: Vrin.
- BĂJAN STANCU, Aurelia, *Bariere lingvistice în comunicarea didactică*, București: Editura Universitară, 2015.
- BĂNCILĂ, Gabriela; ZAMFIR, Gheorghe, 1999, *Algoritmul succesului*, Iași: Polirom.
- BÂRLEA, Gheorghe Petre, 2015, „Componenta lingvistică a barierelor comunicaționale”, în: Aurelia Băjan Stancu, *Bariere lingvistice în comunicarea didactică*, București: Editura Universitară, pp. 9-13.
- BÂRLEA, P. Gh., 1999, *Contraria Latina - Contraria Romanica...*, București: Editura ALL.
- BÂRLEA, P. Gh., 2004, *Peithous demiourgos. Știința și arta convingerii în Antichitatea greco-latină*, Târgoviște: Editura „Bibliotheca”.
- BÂRLEA, Petre Gheorghe (editor); Victor Ferry; A. Toma, Emmanuelle Danblon (coord.), 2012, *Diversitate și identitate culturală în Europa*, X, 1, Număr tematic: „Despre exemple”, București: Editura MNLR.
- BROMBERGER, Sylvain (1966) „Why-Questions”, in: Baruch A. Brody (ed.), *Readings in the Philosophy of Science*, pp. 66-84. Englewood Cliffs: Prentice Hall, Inc.
- BRULE, A, 2000, *Cum comunicăm și cum convingem*, Iași: Editura Polirom.
- CARROLL, John Bissell, 1979, *Limba și gândire*. Traducere și note de Octavian Oprică, București: Editura Didactică și Pedagogică.

- CATTEL, J.M., 1921³, *American Men of Science*, Garrison, N.Y.: The Science Press.
- CONDREA, Irina, 2006, „Textul ca semn și semnul ca text”, în: *Limba română*, nr. 1-3, Chișinău, pp. 96-100.
- DOSPINESCU, Vasile, 1998, *Semiotică și discurs didactic*, București: Editura Didactică și Pedagogică.
- DUCROT, Oswald et alii, 1980, *Les mots du discours*, Paris: Minuit.
- DUCROT, Oswald, 1980, *Les échelles argumentatives*, Paris: Minuit.
- DUHEM, Pierre, 1991³, *The Aim and Structure of Physical Theory*. Trans. Philip P. Wiener, Princeton: Princeton University Press.
- ECO, Umberto, 1982, *Tratat de semiotică generală*. Traducere de Anca Giurescu, București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- ECO, Umberto, 1991, *Lector in fabula. Cooperarea interpretativă în textele narative*. În românește de Marina Spalas. Prefață de Cornel Mihai Ionescu, București: Editura Univers.
- ECO, Umberto, 1996, *Limitele interpretării*. Traducere de Ștefania Mincu și Daniela Bucșă, Constanța: Editura Pontica.
- EGGS, Ekkehard, 1994, *Grammaire du discours argumentatif. Le topique, le générique, le figuré*, Paris: Kimé.
- FALCON, Andreea, 2008, „Four Causes” și „Aristotle on Causality”, în: Edward N. Zalta, Uri Nodelman, Colen Allen (eds), *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Stanford: Stanford University Press.
- FEIGL, H., Maxwell, G., & Scriven, M. (eds.), 1962, *Scientific explanation, space, and time. Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, Vol. 3, Minnesota: University Press.
- FRASER, Bruce, 1975, „Hedged Performatives”, in: *Syntax and Semantics*, vol. 3, ed. by Peter Cole, and Jerry L. Morgan, pp. 187-201, New York: Academic Press.
- FRASER, Bruce, 1999, „What are discourse markers?”, in: *Journal of Pragmatics*, nr. 3, pp. 931-952.
- FRASER, Bruce, 2010, „Pragmatic Competence: The Case of Hedging”, in: *New Approaches to Hedging*, ed. by Gunther Kaltenböck, Wiltrud Mihatsch, and Stefan Schneider, pp. 15-34. Bingley, UK.: Emerald.

- FRIEDMAN, Michael, 1974, „Explanation and Scientific Understanding”, in: *Journal of Philosophy*, nr. 71, pp. 5-19.
- GOLEMAN, Daniel, 2008³, *Inteligența emoțională*. Traducere de Irina Margareta Nistor, București: Curtea Veche.
- GREIMAS, Algirdas-Julien, 1979, *Introduction à l'analyse du discours en sciences sociales*, Paris: Hachette.
- GREIMAS, Algirdas-Julien; Courtès, J., 1986², *Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*, Paris: Hachette.
- GRICE, Paul H., 1989, *Studies in the Way of Words*. Harvard: University Press. (Volumul reia, printre altele, celebrele capitole publicate de P. Grice, în mai vechea *Syntax and Semantics*, coordonată de P. Cole și J. Morgan: „Logic and Conversation”, 1975 – vol. 3 al tratatului; „Further Notes on Logic and Conversation”, 1978 – vol. 9; „Presupposition and Conversational Implicature”, 1981 – apărut inițial în culegerea *Radical Pragmatics*, coordonată de același P. Cole).
- HABERMAS, Jürgen, 1983, *Cunoaștere și comunicare*. Prefață și îngrijirea versiunii în limba română de Andrei Marga, București: Editura Politică.
- HANKINSON, R. J., 1998, *Cause and explanation in ancient Greek thought (e-book)*, [Oxford]: University Press Premium.
- HARMAN, Gilbert, 1965, „The Inference to the Best Explanation”, in: *Philosophical Review*, nr. 74, pp. 88-95.
- HEMPEL, Carl G. and OPPENHEIM, Paul, 1970, „Studies in the Logic of Explanation”, in: Baruch A. Brody, 1948/1970, *Readings in the Philosophy of Science*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall, pp. 8-38.
- HEMPEL, Carl G., 1965, *Aspects of Scientific Explanation and other Essays in the Philosophy of Science*. New York: Free Press.
- HENNIG, Boris, „The Four Causes”, in: *Journal of Philosophy*, nr. 106 (3), 2009, pp. 137-160.
- KATZ, Jerold, 1998, *Realistic Rationalism: Occam*, Massachusetts: MIT Press.
- KERBRAT-ORECCHIONI, Catherine, 1980, *L'Enonciation. De la subjectivité dans le langage*, Paris: A. Colin.
- KHOMSI, 2003, *Lecture de mots et compréhension*, Paris: Les Editions du Centre de Psychologie Appliquée.

- KINNEAVY, James, 1971, *A Theory of Discourse: The Aims of Discourse*, Prentice Hall: Englewood Cliffs.
- KITCHER, Philip, 1981, „Explanatory Unification”, in: *Philosophy of Science*, nr. 48, pp. 507-531.
- LEHRER, Keith, 1990, *Theory of Knowledge*, Boulder: West View Press.
- MAYES, Randolph G., 2000, „Theories of explanation”, în: James Fieser; Bradley Dowden, *The Internet Encyclopedia of Philosophy*, s.v.
- MOESCHLER, Jacques, 1985, *Argumentation et conversation. Éléments pour une analyse pragmatique du discours*, Paris: Hatier/Didier.
- OCCAM, William., ed. 1995, *Opera filosofica et theologica*, vol. 1-17. Ediție îngrijită de Gedeon Gál et alii, New York: FIP.
- PASCAL, Blaise, 1998, *Cugetări*. Traducere de Maria și Cezar Ivănescu, București: Editura Aion.
- PARFENE, Constantin, 1999, *Metodica studierii limbii și literaturii române în școală. Ghid teoretico-aplicativ*, Iași: Editura Polirom.
- PEIRCE, Ch. S., 1990, *Semnificație și acțiune*. Selecția textelor și traducere: Delia Marga, București: Editura Humanitas.
- PITT, Joseph C., 1988, *Theories of Explanation*. Oxford: Oxford University Press.
- PLETT, Heinrich F., 1983, *Știința textului și analiza de text*, București: Editura Univers.
- POPPER, Karl, 1981, *Logica cercetării*. Traducere de Mircea Flonta, București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- ROVENȚA – FRUMUȘANI, Daniela, 1995, *Semiotica discursului științific*, București: Editura Științifică.
- SALMON, Wesley, 1984, *Scientific Explanation and the Causal Structure of the World*, Princeton: Princeton University Press.
- SALMON, Wesley, 1990, *Four Decades of Scientific Explanation*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- SĂLĂVĂSTRU, Constantin, 1996, *Modele argumentative în discursul educațional*, București: Editura Academiei.
- SĂLĂVĂSTRU, Constantin, 1996, *Raționalitate și discurs*, București: Editura Didactică și Pedagogică.
- SCHOPENNAUER, Arthur, 2010, *Dialectica eristică sau Artă de a avea întotdeauna dreptate*. Traducere, note și postfață de Petre Gheorghe Bârlea, București: Editura Muzeul Literaturii Române.

- SCRIVEN, M., 1959, „Truisms as the Grounds for Historical Explanations”, in: P. Gardiner (ed.), *Theories of History: Readings from Classical and Contemporary Sources*, New York: Free Press, pp. 443-475.
- SELLARS, Wilfred, 1962^a, *Philosophy and the Scientific Image of Man*. Accesibil în format electronic, studiul a fost inclus în prima serie de reeditări ale operelor filosofului de la Pittsburgh: Wilfred SELLARS, 1980, *Pure Pragmatics and Possible Worlds-The Early Essays of Wilfrid Sellars*, [PPPW], ed. by Jeffrey F. Sicha, Atascadero, CA: Ridgeview Publishing Co.
- ȘERBĂNESCU, Andra, 2004, *Întrebarea – teorie și practică*, Iași: Editura Polirom.
- VAN DIJK, Teun & KINTSCH, Walter, 1983, *Strategies of Discours Comprehension*, New York: Academic Press.
- VAN FRAASSEN, Bas C., 1980, *The Scientific Image*, Oxford: Clarendon Press.
- VAN FRAASSEN, Bas C., 1989, *Laws and Symmetry*, Oxford: Clarendon Press.
- VASILIU, Emanuel, 1990, *Introducere în teoria textului*, București: Editura Științifică.
- WALD, Henri, 1981, *Puterea vorbirii*, București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- ZAFIU, Rodica, 2001, *Diversitate stilistică în româna actuală*, București: Editura Universității din București.